

Fazekas István

A MAGYAR UDVARI KANCELLÁRIA ÉS HIVATALNOKAI A 16–18. SZÁZADBAN

Hivatalnoki karrierlehetőségek a kora újkori Magyarországon

Jóllehet, a Magyar Udvari Kancellária egyike a legfontosabb magyar központi hivataloknak, amelynek működése a teljes feudális kort átívelte egészen 1867-es végleges megszüntetéséig, a magyar történettudomány egyelőre adós kora újkori és újkori története feldolgozásával.¹ Ezt a hiányt jelen tanulmány már csak terjedelmi okok miatt sem tudja pótolni, tárgya nem több mint a 16–18. században, az 1784-es józsefi átszervezésig működő kancelláriai hivatalnokok karrierlehetőségeinek a bemutatása. A jobb megértés érdekében szükséges a kancellária történetének néhány kulcseseményét előrebocsátani.

A Magyar Udvari Kancellária 1527 és 1784 között

I. Ferdinánd 1527 őszén, az ország meghódítása után, székesfehérvári koronázása körül szervezte meg Magyar Udvari Kancelláriáját, amelynek élére egyik fontos hívét, Szalaházi Tamást egri püspököt állította, aki a Jagelló-korban egy ideig királyi titkárként is működött, majd Kubinyi András megállapítása szerint 1525-ben néhány hónapon át irányította is a kancelláriát.² A kancellária keretei, amelyek között majd egészen 1690-ig működött, csak néhány évtizeddel később, a 16. század derekán rögzültek. A keretek megteremtésében Oláh Miklós (1497–1568) játszott döntő szerepet, aki különböző címen 25 évig irányította az intézményt: 1543–1546 között alkancellárként, 1546–1553 között kancellárként, 1553–1568 között főkancellárként. Oláh a későközépkori

---

¹ A magyar kancellária történetéről nincs összefoglaló munka. A legfontosabb tanulmányok a megfelelő fejezetnél idézésre kerülnek. Rövid terjedelmű összefoglalás: *Fazekas István: A Magyar Udvari Kancellária (1527–1867) és az Erdélyi Udvari Kancellária (1695–1867) története*. In: A bécsi magyar nagykövetségi épület. Szerk. Ujváry Gábor. H. n. [Bp.] 2012. 49–65.; megjelenés alatt: *Die Geschichte der Ungarischen Königlich-Kanzlei vom 16. bis 18. Jahrhundert*. In: *Verwaltungs-geschichte des Habsburger Monarchie* Bd. 1. (hg. von Michael Hochedlinger, Petr Mat' a, Thomas Winkelbauer); 1. még: *Bélay Vilmos: Magyar kancelláriai levéltár. Repertórium*. Bp. 1973. Itt szeretnék köszönetet mondani Vissy Zsuzsának, a kancelláriai levéltár volt referensének és Simon Évának, a kancelláriai levéltár jelenlegi referensének, akik önzetlen módon segítettek kutatásaimat.

² *Kubinyi András: Az egyház szerepe az országos politikában és a honvédelemben a középkor végén*. In: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Bp. 1999. 87–99. 91.; *Fazekas István: Szalaházy Tamás, egy Habsburg-hí főpap portréja. Történelmi Szemle* 49. (2007: 1. sz.) 19–34.

alapokon szervezte újjá az intézményt. A hivatal vezetője a kancellár volt. A fő-kancellári címet viselő esztergomi érsek csupán a felségpecsétet birtokolta, tényleges kapcsolata a kancelláriával nem volt. Egyetlen kivételt ez alól a gyakorlat alól éppen Oláh képezte, aki elég befolyással rendelkezett ahhoz, hogy érsekként is irányítása alatt tartsa az intézményt, és ne engedjen kancellárt kinevezni, csupán sűrűn változó alkancellárokat. A későbbi esztergomi érsekek közül néhányan, mindenekelőtt a kancellári székéből érkező Lippay György (1642–1666), Szelepcsényi György (1666–1685) vagy a kimondottan nagy politikai befolyással rendelkező Kollonich Lipót (1695–1707) azonban közvetett úton bizonyára érvényesíteni tudták akarataikat a velük szemben súlytalan kancellárokkal szemben. Az intézmény működtetésében, a napi munka irányításában a titkárok játszottak szerepet, akiket meg kell különböztetni a Jagelló-kor királyi titkáraitól.³ A kancellária titkárai már csak a kancelláriában működtek. A királyi titkári poszt csak lassan sorvadt el, I. Ferdinánd uralkodása idején még létezett, sőt még arra is van precedens, hogy a királyi titkár iratkiadásban működjön közre.⁴ A kancellária harmadik fontos tisztviselője a regisztrátor volt, aki egyben a pecsétőri funkciókat is ellátta, ő őrizte a kancellárián legtöbbször használt titkos pecsétet.

Fontos tudnivaló, hogy a tisztviselők közül egyedül a titkár részesült állami fizetésben, méghozzá a Magyar Kamara jövedelmei terhére. A kancellár egyházi javadalmain túl számíthatott még királyi tanácsosi járandóságára (általában évi 400 Ft), illetve a kancelláriai illetékekből befolyó összegre, amelyen azonban osztoznia kellett megszabott kulcs szerint a titkárral és a regisztrátorral. A hierarchia alján álló hivatalnokok, a jegyzők vagy írnokok a főtisztviselők magánalkalmazottai voltak.

Azzal, hogy Magyarország 1526 után egy több országra kiterjedő birodalom részévé vált, bizonyos magyar ügyek intézése nem magyar szerveken keresztül történt. A katonai ügyek az Udvari Haditanács (1556), a pénzügyek az Udvari Kamara (1527) kezébe kerültek. Ez utóbbi a magyarországi ügyeket a Magyar Kamara (1528) segítségével intézte. A külpolitika irányítása uralkodói felségjog volt, e tekintetben a Habsburg uralkodók többnyire a Reichshofkanzlei, majd 1620 után az Österreichische Hofkanzlei szolgálatait vették igénybe, a magyar kormány szervnek legfeljebb a püspökkinevezések megfogalmazásában, az erdélyi fejedelemmel és bizonyos esetben a lengyel királlyal folytatott levelezésben jutott szerep. A Magyar Udvari Kancelláriának elsősorban a királyi felségjogok gyakorlása, birtokadományok intézése, különböző világi és egyházi tisztségek adományozása, nemesítések és más rangemelések, kinevezések intézése, illetve az egyes magyar kormány szervekkel való érintkezés maradt a feladata. Fontos szerepet játszott továbbá az országgyűlések előkészítésében, a

³ A királyi titkár intézményére: *Kubinyi András*: A királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idejében. *Gesta* 8. (2006) 3–22.

⁴ I. Ferdinánd Magyar Kamarához intézett, 1532. május 18-án Prágában kiadott mandátuma alapján a titkári aláírás helyén Macedonai László királyi titkár aláírása áll. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (a továbbiakban MNL OL); E 21, Magyar Kamara Levéltára, Benignae Resolutiones, 1. cs. 1532. május 18.

törvények megszövegezésében, az igazságszolgáltatás terén elsősorban fellebbezési fórumként szolgált. A kancellária feladatai közé tartozott az uralkodó mellett működő magyar tanácsadó testület, a Magyar Tanács írásbeli munkájának intézése is.

A 17. század folyamán a kancellária életében több kisebb változás következett be. Ezek közül az egyik legfontosabb az alkancellári állás megszűnése, helyette a 17. században csupán alkalmilag működő kancellár-helyettes (substitutus cancellarius) alkalmazása volt szokásban, aki a püspökök közül került ki és csupán akkor lépett színre, amikor a kancellárnak hosszabb-rövidebb időre az uralkodót külföldre kellett kísérnie.⁵ Egy másik fontos változás volt, hogy a 16. század nagyobb részében működő két kancelláriai titkár helyett 1610 után már csak egy titkár tevékenykedett. Ezzel párhuzamosan viszont felértékelődött a regisztrátor tiszte, aki mintegy „vicesecretarius”-ként funkcionált, az uralkodóval utazó titkárt általában ő helyettesítette Bécsben.⁶ A rendelkezésre álló adatok alapján úgy tűnik, hogy a regisztrátor nem politikai, hanem elsősorban jogszolgáltatási és adományozási ügyek intézésében jutott jelentős szerephez.

A 17. század második felére nyilvánvalóvá vált, hogy az egyre bonyolultabbá váló kihívásoknak ez a hivatalszervezet nem tud eleget tenni. A Wesselényi-féle rendi szervezkedés nyomán felállított gubernium megszervezése kapcsán felmerült a kancellária reformjának szükségessége is, de tényleges lépésekre egyelőre nem került sor. Az ekkor megfogalmazott elképzelések szerint tanácsosokat rendeltek volna a kancellár mellé, akik a hivatali ügykezelés minőségét és gyorsaságát hivatottak volna emelni.⁷ Tanácsosok rendszeresítésére már korábban is történt kísérlet, azonban ezt a megoldást tartóssá tenni hosszú távon sosem sikerült, hiába rendelkezett róla több alkalommal törvénycikk is (1613: 25. tc., 1630: 29. tc., 1635: 28. tc., 1655: 50. tc.).

A kancellária újjászervezésére egészen a török kiűzéséig kellett várni. A török kiűzése nyomán megnövekedett igazgatási feladatok végképpen meghaladták a középkorisan szervezett, csekély létszámú kancellária erejét, ez magyarázza, hogy a Kollonich Lipót nevével fémjelzett Einrichtungswerk első fejezete részletesen foglalkozik a kancellária reformjával.⁸ A híres-hírhedt tervezet

⁵ Az általam ismert utolsó alkancellár Liszthy János, aki Oláh halála után alkancellári rangban vette át az intézmény vezetését, és aki 1572 folyamán kapta meg a kancellári címet, talán győri püspöki kinevezésével lépett elő. 1572. május 8-án még alkancellárnak címezik: Österreichisches Staatsarchiv, Bécs; Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ungarische Akten, Allgemeine Akten (a továbbiakban ÖStA HHStA UA AA), Fasc. 99. Konv. A. fol. 12. – Győri kinevezése 1572 augusztusában történt: Österreichisches Staatsarchiv, Bécs, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Hofkammerarchiv (a továbbiakban ÖStA AVA HKA), Hoffinanz Protokolle, Bd. 342. fol. 345. Az első általam ismert új típusú alkancellár, kancellár-helyettes Domitrovich Péter zágrábi püspök, aki 1613 nyarán működött: MNL OL A 35, Magyar Kancellária Levéltára, Conceptus expeditionum (a továbbiakban A 35)1. cs. 134 ex 1613.

⁶ 1638-ban ilyen minőségben működik a Bécsből távozó uralkodót helyettesítő kijelölt tanácsosok mellett Lászlóffy Pál regisztrátor, aki a távollét idejére napi három forint rapidíjat kért. ÖStA AVA HKA Hoffinanz Ungarn, rote Nummer (a továbbiakban HFU r. Nr.) 158. Konv. 1638. november, fol. 8.

⁷ *Károlyi Árpád*: A magyar alkotmány fölfüggesztése 1673-ban. Bp. 1883. 39–40.

⁸ *Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn (1688–1690)*. Hrsg. von János Kalmár und János J. Varga. Stuttgart 2010. 89–98.; *Kalmár János*: 17. század végi javaslat a Magyar Kancellária át-

megvalósult elemei közé tartozik a kancellária reformja, amelyet maga Kollonich Lipót irányított.⁹ Az *Einrichtungswerk* elgondolásai visszaköszönnek a megújított kancellária számára kibocsátott részletes instrukcióban.¹⁰ Az instrukció értelmében a kancellária testületi hatósággá alakul át, azaz a hivatal döntései ezt követően a kancellár, négy tanácsos és két titkár (referendárius) részvételével tartott ülésen születnek meg. A tanácsosság bevezetésén túl újjátásnak számított a külön fogalmazói (concipista) és a kiadói (expeditor) tisztség bevezetése. Minden tisztviselő rögzített fizetéssel rendelkezett, amelynek fedezetét a taxabevételek jelentették.¹¹ A hivatali munkát a hivatali helységben kellett végezni, nem pedig a magánlakásokban. A korrupció megelőzését célozta az ágensi intézmény bevezetése, inentől kezdve a kancellária hivatalnokai elméletileg nem érintkezhetek a magánügyfelekkel, azaz kötelesek voltak az ágensok szolgálatait igénybe venni.¹² Az intézkedéseknek köszönhetően a Magyar Udvari Kancellária más kancelláriákhoz hasonló intézménnyé vált.

A 18. század során többször változott az intézmény feladatköre, három alkalommal is új instrukciót kapott (1727, 1746, 1785).¹³ A legfontosabb változást a helytartótanács megalapítása jelentette (1723), amely sok mindenben tehermentesítette a kancelláriát. Fontos változást jelentett, hogy 1732-ben Acsády Ádám veszprémi püspök leköszönésével az utolsó egyházi kancellár is elhagyta a hivatalt, inentől kezdve a legelőkelőbb magyar családok tagjai töltötték be a kancellári méltóságot. Belső szervezeti téren még egy fontos változás történt: 1770-ben sor került az iktatás bevezetésére, amely sokkal áttekinthetőbbé tette a hivatal működését. Ezzel egyidejűleg még két új segédhivatalt szerveztek meg, az iktatóhivatalon kívül külön kiadóhivatal és lajstromozó-hivatal is alakult. Az érdemi ügyintézészt a tanácsosok, titkárok és fogalmazók végezték. Az

szervezésére. In: *Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére.* Szerk.: Körmenyi Tamás, Thoroczkay Gábor. Bp. 2009. 149–153.

⁹ Kollonich közreműködéséről Somogyi Ferenc ír Batthány II. Ádámhoz intézett levelében, 1689. szeptember 30. Bécs. MNL OL P 1314, Batthány család levéltára, Missiles Nr. 43 832. A kancelláriára gyakorolt befolyását megvilágítja Végh Péter kancelláriai jegyző Ebergényi Lászlóhoz Erdődy László Ádám nyitrai püspök alkancellári kinevezése kapcsán írt fejtegetése, 1723. október 23. Bécs. ÖStA HHStA Familienarchiv Csáky, Fasc. CII. No. 270. Végh Péter levelei Ebergényi Lászlóhoz, 26. sz.

¹⁰ Másolatai: MNL OL A 57, Magyar Kancellária Levéltára, Libri regii, 21. köt. p. 16–24.; ÖStA HHStA UA AA Fasc. 178. fol. 22–35.

¹¹ Minden jel szerint egyes főtisztviselők, pl. titkárok továbbra is alkalmaztak írnokokat, akik nem tartoztak a Kancellária állományába. Domaniczky János titkár 1699-ben írt végrendeletéből tudható, hogy Kardos nevű rokona szolgált mellette írnokként (scriba). ÖStA HHStA Hofarchive Obersthofmarschallamt (a továbbiakban Hofarchive OMaA) Kt. 628. 1702/3 Domaniczky. – A végrendelet nélkül 1739-ben elhunyt Wanyeczy Illés titkár Petrás (Petrasch) János személyében külön írnokot (amanuensis) alkalmazott, sőt Markoviczky Pál személyében egy joghallgató („jurista et patriota”) is szolgált mellette. Markoviczky később a kancellárián talált alkalmazást (1741 jegyző, 1770 fogalmazó, 1773 nyugdíjazva). ÖStA HHStA Hofarchive OMaA Kt. 708. Nr. 4806. Wanyeczy.

¹² Ezen rendelkezés sikerességének ellentmondani látszik Végh Péter kancelláriai jegyző Ebergényi Lászlóval folytatott, fentebb idézett levelezése (9. jegyzet), amely alapján akár magánágensnek, sollicitátornak is tekinthető lenne a hivatalnok. Az ágensi intézmény története eddig feldolgozatlan. Jóformán semmifajta információval nem rendelkezünk e fontos intézmény működéséről.

¹³ A Magyar Udvari Kancellária 1711–1765 közötti történetéről vázlatosan: *Ember Győző: Magyarország közigazgatása, 1711–1765.* Levéltári Közlemények 54. (1983) 1–65. 8–17.

1780-as évek elején átszervezték a referatúra rendszert, minden tanácsos mellé egy-egy titkárt és fogalmazót osztottak be.¹⁴ Ez nagyban segítette, hogy az egy-egy ügycsoportért felelős tanácsosok hatékonyabban tudjanak dolgozni.

II. József reformjai a Magyar Udvari Kancelláriát is elérték. 1782-ben az uralkodó előbb kivette az Udvari Kamara kezéből a magyar és erdélyi ügyek intézését és ezeket az osztályokat a magyar, illetve az erdélyi kancellária alá rendelte, majd 1782. május 27-én egyesítette egymással a magyar és erdélyi kancelláriát. A józsefi kor más központi hivatalokhoz hasonlóan a Magyar Udvari Kancelláriát is komoly kihívás elé állította, amely azonban az elvárásoknak lényegében eleget tudott tenni, még ha az uralkodói reformok nem is estek egybe a tisztviselők magán meggyőződésével.¹⁵ Az uralkodó halála után a Magyar-Erdélyi Udvari Kancelláriát is utolérte a józsefi reformok többségének a sorsa: 1791. február 20-án szétválasztották az Erdélyi Udvari Kancelláriát a Magyar Udvari Kancelláriától, majd a kamarai ügyeket visszautalták az Udvari Kamarára illetékességi körébe.

A kancellária személyzete 1690 előtt meglehetősen csekély volt. A kancelláron (alkancelláron), titkáron (1610-ig két titkár), regisztrátoron kívül 2–7 írnok látta el a hivatali kötelemeket. Az 1690. évi újjászervezés nyomán 15 főre emelkedett a hivatal létszáma, ahogy az már említésre került, a hivatal állományába a kancellár mellett négy tanácsos, két titkár, egy regisztrátor (egyúttal taxator), egy expeditor (egyidejűleg fogalmazó), egy segédregisztrátor, három jegyző, valamint egy irodaszolga és egy fűtő tartozott ekkor.¹⁶ 1746-ra a létszám megduplázódott, 27 főre emelkedett. Különösen a tanácsosok létszáma nőtt meg, ekkor nyolc tanácsos működött, továbbá a jegyzők és irodisták létszáma is megugrott (9 fő).¹⁷ 1770-ben az összlétszám már 39 fő, közöttük nem kevesebb, mint 11 személy a tanácsosok közé tartozott (igaz, ketten már nyugalmazottként szerepelnek), hasonlóképpen magas volt a kancellisták száma (14 fő).¹⁸ Az egyesítés előtt, 1781-ben a létszám 65 főre emelkedett. Az ügyintézés átalakulását jelzi, hogy a hét tanácsos mellett ekkor nyolc titkár működik.¹⁹ 1783-ban az Udvari Kamara magyar és erdélyi osztálya átcsatolásának köszönhetően 93 főre nőtt a hivatalnokok létszáma, amelyhez további 21 fő társult az Erdélyi Udvari Kancelláriával történt egyesítés után. Nem egész száz év alatt tehát közel hétszeresére emelkedett a hivatali alkalmazottak száma, amely egyértelműen a bürokratikus feladatok számának emelkedését jelzi.

¹⁴ A kancelláriai referatúrendszer 1792/1794 körüli rendszere: ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kaiser Franz Akten Kt. 158 (alt 162) Nr. 5. és Nr. 6.

¹⁵ *Hajdú Lajos*: II. József igazgatási reformjai Magyarországon. Bp. 1982. 67–172.

¹⁶ „Personalstände der Ungarischen Hofkanzlei (1690–1784).” ÖStA HHStA Handschriften-sammlung, Bl. 794 fol. 2r. A kötet eredeti példánya: MNL OL A 78, Magyar Királyi Kancellária, Status Cancellariae. (A számomra könnyebben elérhető bécsi példányt használtam).

¹⁷ Uo. fol. 40r.

¹⁸ Uo. fol. 64r.

¹⁹ Uo. fol. 89r.

A kancelláriai tisztviselők karrierlehetőségei a 16. és 17. században

A kancellária 1690-ig terjedő történetében igen lényeges változást hozott, hogy a kancelláriai alkalmazottak közül, a kancellárt leszámítva, a 16. század folyamán eltűntek a klerikusok. A későközépkorban az alkalmazottak többsége az egyházi rendhez tartozott, még ha minden valószínűség szerint közülük sokan nem is voltak felszentelt papok. A 16. század első felében számuk gyorsan csökkent. Ennek oka az egyházi rend társadalmi presztízsének visszaesésén kívül a különböző szolgálatok honorálására szolgáló egyházi javadalmak számának drasztikus csökkenése lehetett. Előbb a jegyzők között esett vissza a számuk, 1550 után már csak elvétve bukkan fel egy-egy klerikus jegyző.²⁰ Nem sokkal később a titkárok közül is eltűntek, az utolsó klerikus titkár a később antitrinitarista Dudith András volt (1563–1565).²¹ Oláh még szívesen alkalmazott klerikusokat ezen a poszton, Liszthy korától kezdve erre már nincs példa. A kancellár és alkancellár (kancellárhelyettes) tiszte azonban a 18. század első harmadáig egyháziaknak fenntartott állás maradt, aminek több oka is lehetett. Az egyik nyomós ok minden bizonnyal a kancellári tisztség finanszírozása. Azaz, hogy a kancellárok általában megyéspüspökök voltak, megélhetésük kérdése lényegében megoldottnak volt tekinthető. Ezt a feltételezést támasztja alá Ernő főherceg 1590-ből származó javaslata, amikor anyagi okokból javasolta Kutassy János pécsi püspök kancellári kinevezését az erre a posztra alkalmasnak vélt Istvánffy Miklóssal (1538–1615) szemben.²² A másik ok valószínűleg abban rejlik, hogy egy püspökkancellárral lényegesen könnyebb volt bánnia az uralkodónak, mint egy, a magyar rendiségbe mélyen begyökerezett világi főúrral. Bár a koraujkori magyar egyházi vezetőrétegről nem állnak rendelkezésre modern társadalomtörténeti vizsgálatok, már egy felületes anyaggyűjtés is arra a megállapításra vezetett, hogy e korbéli főpapjaink többsége a nemesség alsó részéből került ki, maguk és családjuk felemelkedése egyházi karrierjükhöz volt kötve, amely viszont sokban az uralkodó kegyén múlt.

A fentebb vázolt változások a karrierlehetőségeket is átalakították. A 16. század első felében még van példa arra, hogy valaki kancelláriai jegyzőből képes volt hivatalvezetővé felemelkedni, bár igaz, hogy szolgálatát a Jagelló-korban kezdő Ujlaky Ferenc (1481/1482–1555) kancellári címet nem nyert, de alkancellárként az intézmény vezetőjeként működött néhány éven át (1539–1540).²³

²⁰ A 17. század elejéről két adat is ismert. Az egyik szerint Nyéki Vörös Mátyás, későbbi győri kanonok működik írnokként a század első évtizedében a kancellárián. *Bedy Vince: A győri székeskáptalan története.* Győr 1938. 405–407. A másik, 1613-ból származó adat szerint Zongor Zsigmond későbbi pozsonyi prépost tevékenykedik mint kancelláriai levéltárnok (conservator). Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Lat. 1808., fol. 103v. Nem kizárt, sőt valószínűnek tűnik esetükben, hogy kancelláriai működésük idején még világiak voltak, és csak később léptek az egyházi pályára.

²¹ *Gábor Almási: The Uses of Humanism. Johannes Sambucus (1534–1581), Andreas Dudith (1533–1589), and the Republic of Letters in East Central Europe.* Leiden–Boston–Köln 2009.

²² Ernő főherceg levele Rudolfhoz, 1590. december 1. Graz. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. A. fol. 149–150.

²³ Már 1519-ben kancelláriai jegyző: ÖStA HHStA UA Specialia, Fasc. 274. Konv. A. fol. 7., 1527-ben királyi titkár és pozsonyi prépost; uo. fol. 12.; 1528 tavaszától az uralkodó mellett tartózkodó titkári minőségben, alkancellárként először 1539 augusztusában említve: MNL OL E 150, Magyar Kamara Archivuma, Acta ecclesiastica, Reg. Fasc. 8. Nr. 31.; utolsó említése 1540. október

Többen is voltak olyanok, akik titkári szolgálatból kiindulva jutottak a kancellári tisztségig. Elég, ha magára Oláh Miklóstra,²⁴ Liszthy Jánosra²⁵ († 1577) vagy Draskovich Györgyre²⁶ (1525–1587) gondolunk. Később ilyen karrierekre már nincs példa. A későbbi idők kancellárjai Draskovich György után már hivatalvezetőként léptek tisztségükbe, legfeljebb kancellár-helyettesként szereztek némi tapasztalatot a leendő hivatalukban folyó munkáról. A kancellárok számára tapasztalatot a leendő hivatalukban folyó munkáról. A kancellárok számára tisztségük ugyanakkor egyházi pályájukon kiváló előmeneteli lehetőséget kínált. Az uralkodóval való állandó érintkezés bizalmas kapcsolat felépítését tette lehetővé. Nem csoda, hogy az 1732-ig működő 23 egyházi kancellár²⁷ közül hat személy elérte a legmagasabb magyar egyházi méltóságot és esztergomi érsek lett (Oláh Miklós, Kutassy János, if. Forgách Ferenc, Lippay György, Szelepcsényi György, Eszterházy Imre), másik négyen a kalocsai érseki székbe emelkedtek (id. Draskovich György, Pethe Márton, Lépes Bálint, Gubasócz János), hat személy pedig egyházi tisztségei mellett helytartóként kormányozta az országot (Szalaházi Tamás, Oláh Miklós, Draskovich György, Kutasi János, ifj. Forgách Ferenc, Szelepcsényi György). A sikeres pálya mellett a kancellári tiszt a bukás lehetőségét is magában hordozta. Perényi Pétert 1542-ben az uralkodó a Buda visszafoglalására indított sikertelen vállalkozás után lefogatta, Szegedy Ferenc nyitrai püspök 1669-ben az uralkodó iránta megnyilvánuló bizalmatlanságát érezve mondott le.²⁸ Hasonló okokból vált meg tisztségétől a világi kancellárok közül Pálffy Miklós 1762-ben.²⁹ Az esetenkénti kudarc nem cso-

18-ról (Egyháztörténelmi emlékek. Szerk. Bunyitay Vince – Karácsonyi János – Rapaics Rajmund. I–V. Bp. III. 503. Pályájára l.: *Mikó Árpád – Pálffy Géza: A pozsonyi Szent Márton székesegyház késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század) [1]. Művészettörténelmi Értesítő 51 (2002: 1–2. sz.) 118–121.*

²⁴ Oláh 1526-ben rövid ideig királyi titkár, majd Mária királyné titkára egészen Németalföldről való visszatéréséig (1539/1540), kancelláriai tisztségei már említésre kerültek. *R. Várkonyi Ágnes: Oláh Miklós. In: Esztergomi érsekek. Szerk. Beke Margit. Esztergom 2003. 256–261.* (további irodalommal); *Fazekas István: Oláh Miklós, Mária királyné titkára (1526–1539). In: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531. Szerk. Réthelyi Orsolya, F. Romhányi Beatrix, Spekner Enikő, Végh András. Bp. 2005. 37–43.*

²⁵ Liszthy János 1554-ben már bizonyíthatóan titkárként működik, így említik az ekkor nyert címereslevélben (Österreichische Nationalbibliothek, Wien Handschriften-, Autographen- und Nachlass-Sammlung (a továbbiakban ÖNB HAN) Cod. 8471 fol. 81r–92r). Kancelláriai működésére l. még a 4. jegyzetet. Személyére: *Fazekas István: A Magyar Udvari Kancellária leltára 1577-ből. Fons 9. (2002: 1–3. sz.) 227–247.*

²⁶ Draskovich György 1554–1556 között működött titkárként, majd 1556 elejétől alkancellár: ÖStA HHStA Obersthofmeisteramt, Sonderreihe, Kt. 182 Nr. 36. Hofstaat, 1556 fol. 30v–31r; 1561-ben még alkancellárként említik egy elismervényben: a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday levéltára, Jerney-gyűjtemény II. k. p. 47–50, 1578–1586 között kancellár, amely tiszte helytartói kinevezésével ér véget (1586. szeptember 24.). Életére: *Josephus Koller: Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. I–VII. Posonii–Pestini 1782–1812. VI. 1–191., ill. Jozo Sopta: Juraj Drašković. In: Zagrebački biskupi i Nadbiskupi. Ured. F. Mirošević. Zagreb 1995. 255–266.*

²⁷ 1732-ig összesen két világi kancellár működött: Perényi Péter 1541–1542 és Illésházy Miklós 1706–1723 között. *Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főméltóságai. Bp. 1988. 98–99.*

²⁸ Nádasdy Ferenc levele Lessenyei Nagy Ferenchez, 1667. február 8. Pottendorf. ÖStA HHStA UA Specialia, Fasc. 287. Konv. B. fol. 6–7. – V. ö. *Vanyó Tihamér: A bécsi nuncius jelentései Magyarországról 1666–1683. Pannonhalma 1935. 53.*

²⁹ Jellemzi a helyzetet Mária Terézia bizalmasához, gr. Sylva-Taroucahoz intézett néhány sora: „Értesítem, hogy Pálffy lemondott méltóságáról, sugalmaztuk neki, hogy ezt tegye... Egy éve és tíz

da, hiszen a kancellároknak két oldalról érkező elvárásoknak kellett eleget tenniük. Nem csak az uralkodó bizalmát kellett birtokolniuk, de sikeres működésük záloga volt, hogy a magyar rendi társadalom vezetőivel is jó kapcsolatot tartsanak fenn. Feladatuk nem csupán az uralkodói döntések Magyarország felé való közvetítésében állt, hanem a magyarországi rendi törekvések közvetítésében, egyfajta kanalizálásában is fontos szerepet töltöttek be.

Mint röviden már jelzésre került, a titkárok előtt álló karrierlehetőségek is átalakultak az egyházi elem kiválásával, illetve azzal, hogy a kancellári méltóság egyháziaknak fenntartott tisztség maradt. A titkárok számára hivatalon belül nem volt előrelépési lehetőség, illetve csak úgy volt lehetséges, ha felveszik az egyházi rendet. Ezt a megoldást választotta az előbb már említett Liszthy János, aki előtt, özvegyember lévén, nem állt kánoni akadály. Aki nem követte, vagy nem követhette Liszthy útját, annak intézményen kívül kellett a boldogulás útját keresnie. Számukra lehetőségként az igazságszolgáltatás maradt. Istvánffy Miklós, aki 1568-tól tizenkét éven át szolgált királyi titkárként, és Liszthy János halála (1577) után a következő kancellár kinevezéséig irányította az intézményt is, 1581-ben nádori helytartói kinevezést nyert, amely tiszttel több évtizeden át be is töltötte (1608).³⁰ Istvánffy titkártársa, az Illésházy István elleni per révén elhíresült Joó János († 1609), hasonlóképpen az igazságszolgáltatásban találta meg felemelkedésének útját: 1587-ben személynöki kinevezést kapott.³¹ A későbbiekben ez lett a titkárok klasszikus karrierlehetősége. A Joóval egy időben vagy később, 1690-ig bezárólag működő kilenc kancelláriai titkár közül négyen lettek személynökké (Lippay János, Orossy György, Orbán István, Maholányi János), hárman titkárként hunytak el (Himmelreich Tiburtius, Ferenczffy Lőrinc, Ruttkay András), csupán ketten követtek más karriermintát.

A kiváló humanista és tudós Verancsics Faustus a régi megoldást választotta és egyházi pályára lépett (1598 csanádi püspök, 1604 sági prépost), de a választott megoldás szemléletmódját nem működött a 17. század eleji zűrzavaros, háborúval és polgárháborúval teli években: Verancsics valószínűleg az Illésházy elleni perben vállalt szerepe miatti félelmében végül Itáliába költözött és ott is halt meg.³² A másik eltérő példa Nagymihályi Ferencé, aki 1610-ben leköszönt a kancelláriai titkárságról és visszatért a Magyar Kamara kebelébe, ahol egészen haláláig, 1620-ig tanácsosként (1615-ig egyidejűleg titkárként is) működött.³³ Ez azért is volt szokat-

hónapja már jeleztem, hogy nem bírom tovább. Maga még visszatartott attól, hogy szándékomat azonnal végrehajtsam, de csak én tudom, mit szenvedtem én magam és az ügyek is.” *H. Balázs Éva*: Felvilágosult abszolutizmus (1765–1790). Magyarország története 1686–1690. Főszerkesztők: Ember Győző – Heckeneast Gusztáv. II. Bp. 1989. 899.

³⁰ *Nagy Gábor*: „Tu patriae nulla tuis vivet in historiis”. Előkézület egy új Istvánffy Miklós életrajzhoz. *Századok* 142. (2008) 1209–1248.

³¹ *Nagy Gábor*: „én nem vagyok sem Istvánffy, sem mágnás...” Források a kortörténetíró Joó János életéhez és korához. In: *Fons* 16. (2009) 471–513.

³² *Juhász Kálmán*: A csanádi püspökség története (1552–1608). Makó 1935. 135–152.

³³ *Fallenbüchl Zoltán*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. *Adattár*. Bp. 2002. 210. – Nagymihályi, úgy tűnik, hogy nem könnyen talált vissza a pozsonyi létbe, erre utalnak kezdeti összetűzései kollégáival: ÖStA AVA HKA HFU r. Nr. 100. Konv. 1611. november, fol. 26–27., r. Nr. 104. Konv. 1613. november, fol. 65–68., r. Nr. 107. Konv. 1615. február, fol.

lan, mert a kancelláriai titkárok útja éppen fordított irányba vezetett, ahogy Nagymihályi pályája is indult, aki a Magyar Kamarából került a kancelláriába. Nagymihályi társai közül hosszabb-rövidebb ideig a Magyar Kamaránál működött Lippay János, Orossy György és Ruttkay András.³⁴ Igaz, Orossy és Ruttkay pályájuk elején a kancellárián is dolgoztak jegyzőként. Ennek a pályamodellnek az volt az előnye, hogy a leendő kancelláriai titkárok megismerkedtek a magyar hivatal-szervezet gerincének számító Magyar Kamara ügyintézésével és a rajta átfutó sokféle üggyel.³⁵ Az így szerzett tapasztalatnak nagy hasznát vehették későbbi működésük során.

Kevésbé egységes kép bontakozik ki a regisztrátorokról. A 16. században működő regisztrátorok és pecsétőrök mezőnye még elég sokszínű, úgy tűnik, az igazán tehetséges személyeknek volt esélyük a továbblépésre. Liszthy János (1553) és Himmelreich Tiburtius is titkár lett, és mint bemutatásra került, Liszthy karrierje még ennél tovább vitt.³⁶ A 17. században hiába erősödik meg a lajstromozók helyzete a hivatalon belül, érdekes módon hivatalukból csupán egyetlen személynek, az 1690 előtt működő utolsó regisztrátornak, Tenturich Istvánnak sikerül továbblépnie, aki előbb az újjászervezett kancellárián lett titkár és referendárius (1690–1693), majd a Magyar Kamaránál nyert tanácsosi állást élete utolsó éveire (1693–1695), sőt 1690-ben bárói rangot is kapott.³⁷

A hivatali ranglétra alján az esküdt jegyzők, írnokok álltak (juratus notarius, scribe, amanuensis), akik helyzete egyáltalában nem volt könnyű. Számukra a legnagyobb gondot kenyerük bizonytalansága jelentette, ugyanis mint az már jelzésre került, a jegyzők nem voltak állami alkalmazottak, hanem egyesek a titkár, mások pedig a kancellár vagy éppen a regisztrátor alkalmazásában álltak. Nem volt megszabott fizetésük, és alkalmazásuk uruk halálával, vagy más állásba kerülésével automatikusan megszűnt. Mindez megmagyarázza azt a tényt, hogy a jegyzők között miért volt olyan nagyarányú a fluktuáció. Az 1527 és 1690 közötti időből eddigi kutatásaim során 102 írnokot sikerült azonosítani, akik közül 44 fő esetében került elő későbbi pályájukra vonatkozólag is

275–283. – Nagymihályi 1620. április 24-én tett végrendeletet, nem sokkal később halhatott meg. ÖStA HHStA Familienarchiv Erdődy, Kt. 1. Lad. 3. F. 2. Nr. 6.

³⁴ *Fallenbüchl Z.*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők i. m. 179., 220., 271.

³⁵ *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Bp. 1946, 119–147.; *Nagy István – F. Kiss Erzsébet – Szűcs Jenő*: A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek Bp. 1995, 5–63.; *Gecsényi Lajos*: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és magyar tanácsosai a 16. században. Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára. Szerk. Ormos Mária. Bp. 2003. 100–113.

³⁶ Liszthy regisztrátori (pecsétőri) működéséről csupán testvére, Liszthy Sebestyén által készített formulariumból tudható: „Stylus cancellariae per Sebastianum Listhium Cibiniensem sub r. In Christo patris.. secretario vero ac conservatore egregio domino Joannes Listhio Viennae foeliciter inchoatos A. D. MDLIII” (ÖNB HAN Cod. 8471). – Himmelreichet Draskovich György kancellár említi e minőségben 1581. június 16-án kelt levelében. ÖStA HHStA UA Comititalia, Fasc. 385. Konv. B. fol.12–13.

³⁷ *Fallenbüchl Z.*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők i. m. 324. – A Zala megyei horvát családból származó Tenturich az igazságszolgáltatásból érkezett, korábban Wesselényi nádor (MNL OL A 57 13. köt. p. 42–43.) és Nádasdy Ferenc országbíró (ÖStA AVA HKA HFU r. Nr. 1668. július, fol. 139–142.) szolgálatában állt. Dvornikovich Miklós halála után 1673 áprilisától látta el a regisztrátori kötelemeket (MNL OL A 35 83 ex 1674, az irat hátlapján található feljegyzés alapján).

adat. Nem véletlen, hogy többségük, a negyvennégy főből nem kevesebben, mint huszonöt, a Magyar Kamarában, illetve a kamara igazgatása alatt álló harmincad hivatalokban keresték boldogulásukat. A Magyar Kamara esetében ugyanis minden alkalmazott rendszeres fizetésben részesült, a harmincados és harmincad ellenőri állások pedig szemléltetést a Hofkammerarchivban fennmaradt pályázatok alapján a kívánatos állások közé tartoztak.

Akadtsz persze olyan is, aki hosszabb időre, vagy akár véglegesen is kancelláriai alkalmazásban ragadt. Az előbbire jó példa a Vas megyei kismemes családból származó felsődömölki Dömölky Gergely, aki az id. Draskovich György kancellársága idején az 1580-as években kezdte meg kancelláriai szolgálatát és az 1610-es évekig működött ott. Szolgálatát feljebbvalói is elismerték, nem véletlen, hogy több kisebb birtokadomány után 1608-ban udvari familiáris címet kapott, amelyhez évi 300 Ft fizetés is járult. A következő években többször tett kísérletet arra, hogy tanácsosi kinevezést nyerjen a Magyar Kamarába, próbálkozásai azonban a Magyar Tanács tagjainak támogatása ellenére eredménytelenek maradtak. Végül 1622-ben sikerült neki a nagyszombati harmincadot elnyernie, amelyet azonban úgy tűnik, hogy nem sokáig töltött be, mert 1625-ban már lemondott róla.³⁸ A rendelkezésre álló adatok alapján kancelláriai szolgálatban ragadt Istvánffy Miklós történeti munkáját magyarra fordító Tállyai Pál (1628–1633) is, aki sokáig állt írnokeként Homonnai Drugeth György szolgálatában, és a fiatal Drugeth Jánost Lengyelországból behozó familiárisokkal és más szolgálattevőkkel együtt 1622-ben érkezett vissza Magyarországra. Miután nem sikerült kamarai alkalmazáshoz jutnia, 1623 után kancelláriai szolgálatba lépett, és minden jel szerint írnoeki minőségben működött 1640 körül bekövetkezett haláláig.³⁹

Akadtsz olyan pályák, amelyek a központi igazgatás más szervei felé vezetnek tovább, ahol biztosabb kenyér vár rájuk. Hárman is az Udvari Haditanács alkalmazásába kerültek, amelynek rendszeresen szüksége volt magyar nyelvben és szokásokban járatos emberekre: Baranych Mátyás (kancelláriai alkalmazásban 1586), dörögdi Medve András (1581, 1589), Zaskowsky János (1562). Közülük a legjelentősebb karriert Medve András futotta be, aki expeditorként működött, majd 1599-ben a Szepesi Kamara pénztárnoka lett.⁴⁰ A Haditanács mellett az

³⁸ Pályájára fontos forrás a Hofkammerarchiv Familienakten állagában található iratok: ÖStA AVA HKA Familienakten, D 48 fol. 1–23. Testvére Dömölky Gáspár Vas megye dikátora és Zala megye jegyzője: uo. HFU r. Nr. 54 Konv. 1588. szeptember fol. 118–119.; harmincadosi kinevezése: ÖStA AVA HKA HFU r. Nr. 122. Konv. 1622. október, fol. 131–132, 174, r. Nr. 123. Konv. 1623. február, fol. 8.; utódlása: uo. r. Nr. 128. Konv. 1625. július, fol. 86–97.

³⁹ Homonnai Drugeth János 1622-es hazahozataláról és familiárisairól, köztük Tállyai Pálról: Fazekas István: Homonnai Drugeth III. György (1583–1620) familiárisainak jegyzéke 1622-ből. Adalék Tállyai Pál pályájához. In: Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára. Szerk: Kádár Zsófia–Lakatos Bálint–Zarnóczy Áron. Bp. 2013. 277–292. Tállyai személyére még: Benits Péter: Bevezető. Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt története Tállyai Pál XVII. századi fordításában I/1 1–12. könyv. Sajtó alá rend.: Benits Péter. Budapest 2001. 7–23.

⁴⁰ Baranychra: ÖStA AVA HKA HFU r. Nr. 50. Konv. 1586. március, fol. 114., 117. 1587. április 1-től a Hofkriegskanzlei írnoeki (Pálffy Géza szíves közlése). Zaskovszkyra: Pálffy Géza: A magyar nemesség bécsi integrációjának színterei a 16–17. században. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor Pál, Pálffy Géza, Tóth István György. Bp. 2002. 307–331., 324. Medvére: Uő.: A

Udvari Kamara sem nélkülözhetette a magyarországi viszonyokban jártas személyeket. Noha ekkor még nem lehet külön magyar osztályról beszélni, mindig akadt egy-egy személy, aki Magyarországról származott és a magyar nyelvet is bírta. A tanácsosok között is mindig volt olyan, aki szolgálata alatt megismerkedett a magyar viszonyokkal és biztonsággal képes volt tájékozódni azokban.⁴¹ A Magyar Kancellárián eltöltött három év szolgálat után (1616–1619) került át az Udvari Kamara alkalmazásába Rosenmann Sámuel, aki ott hét évet tudott le írnokként és magyar fordítóként, de végezetül nem ragadt meg a központi hivatalban (1619–1626), hanem a hagyományos utat választva előbb köpcsényi, majd soproni harmincados lett (1629).⁴² A birodalmi kancellárián talált alkalmazást Gábor János, aki valamikor az 1580-as években dolgozott a magyar kancellárián, majd hét éven át a konstantinápolyi Habsburg-rezidens, Bartholome Pezzen doktor mellett szolgált török futárként (1584–1591). Hazatérve patrónusa, Pezzen segítségével a birodalmi kancellária latin expedícióján talált alkalmazást és közel húsz évig dolgozott ott (1592–1611).⁴³

Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp. 2010. 126–127. A Hofkriegsrat regisztrátora volt a 16. században Joó János (1573–1578), a 17. század elején pedig Orossy István, az alább tárgyalt Orossy György édesapja ugyanott regisztrátorként működött (1604–1617). Joóra: *Pálffy G.*: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, i. m. 128–129. Orossyra: ÖStA AVA HKA HFU r. Nr. 129. Konv. 1626. február, fol. 81–86.

⁴¹ A teljesség igénye nélkül biztos, hogy magyarországi származású volt Daniel Schleger, aki az 1580-as években mint az Udvari Kamara hadi expeditora (expeditor bellicus) működött: *Aldassy Antal*: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. I. Bp. 1904. 92. Az Udvari Kamara írnoka volt 1603–1609 között Körmenyi Mátyás, aki azután győri harmincadellenőrként működött: ÖStA AVA HKA HFU r. Nr. 93. Konv. 1607. június, fol. 18–20. Joannes Corbelius (Korbelius János) a Magyar Kamarától került át az Udvari Kamarához (1627–1631), hogy azután visszatérjen a Magyar Kamara pénztárosának. 1635-ben felesége halála kapcsán nyílt konfliktusa robban ki sógorával, Walticher Márkkal, amely ellen folytatott vizsgálathoz vezetett, Corbelius később Esterházy Miklós familiárisaként működött tovább: uo. r. Nr. 151. Konv. 1635. február, fol. 13–29. *Fallenbüchl Z.*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők i. m. 65. Megfordult az Udvari Kamaránál a jolsvai születésű Matthias Marcus is, aki az öt év kamarai fogalmazóságon túl ugyancsak széles hivatali tapasztalatokkal rendelkezett, mert dolgozott a Birodalmi Kancellárián, a Cseh Kancellárián, a Reichshofratban, 1615-ben pedig Hermann Czernin gróf titkáraként konstantinápolyi követségben vett részt: ÖStA AVA HKA HFU r. Nr. 129. Konv. 1626. január, fol. 5–6, 18–19.

⁴² Uo. r. Nr. 130. Konv. 1626. szeptember, fol. 7–22, r. Nr. 136. Konv. 1629. május, fol. 182–183, r. Nr. 153. Konv. 1636. január, fol. 227–230.

⁴³ Életrajzi adatai özvegye folyamodványából tudhatók: Uo. ÖStA AVA HKA HFU r. Nr. 125. Konv. 1624. június fol. 162–163. – *Lothar Gross*: Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei von 1559 bis 1806. Wien, 1933, 472. 1605-ben és 1608-ban fia, János Kristóf számára beneficiumért folyamodott Sopron városához. *Dominkovits Péter*: Javadalmak – javadalmak – patrónusok. Adatok és szempontok Sopron szabad királyi város egyháztörténetének, várospolitikájának a kutatásához a 17. század első feléből. In: Nemes Gábor – Vajk Ádám (szerk.): In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből. Győr 2011. 103–117. Nem ő volt az egyetlen magyar a Reichshofkanzlei expedíciójának történetében. A pozsonyi Partinger családból származó Partinger István 1613–1620 között működött írnokként ott, de minden bizonnyal már előtte Mátyás főherceg kancelláriáján volt alkalmazva, később soproni, majd magyaróvári főharmincados. *L. Gross*: Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei i. m. 472. Fogalmazványok széljegyzetein már 1608-ban szerepel a neve: ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 91. Konv. 2. fol. 54–55, Konv. 3. fol. 62–68. Magyarországi kötődésű olasz családból származott Franciscus Tharsia de Andreis, aki szintén a 17. század elején működött a latin expedíción mint írnok és fogalmazó (1602–1621). *L. Gross*: Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei, i. m. 468.

Intézményen belüli felemelkedésre is van példa. Ruttkay András (írnok 1625–1633), Orossy György (?1628–1635) és Maholányi János (1655) is a kancellárián kezdte pályáját írnokként, hogy azután némi vargabetűvel ugyanoda térjenek vissza titkárnak. Orossy György ráadásul úgyszólván a kancellária közvetlen közelében nőtt fel, hisz mostohaapja, Szikszay Mihály, a kancellária regisztrátora volt, bécsi egyetemen folytatott tanulmányai költségeit pedig Lépes Bálint kancellár fedezte (1625), majd nyolc éven át szolgált írnokként a hivatalban. Orossy Sennyey István kancellár halála után hagyhatta el az intézményt, néhány évig a Magyar Kamara altitkára (1636–1638), de néhány év múlva visszakerült Bécsbe, előbb az idős Ferencffy Lőrinc segítése a feladata (1638), majd annak utóda lett.⁴⁴ Ruttkay András útja a szentjánosi harmincadosságon (1633–1638) át vezetett a Magyar Kamarába, hogy ott több lépcsőfokon át jusson el a titkári posztig (1644–1650).⁴⁵ A Szelepcsényi-rokonsághoz tartozó Maholányi, aki a többiektől eltérően nem volt a Magyar Kamara alkalmazottja, igazgatási tapasztalatait Szelepcsényi György esztergomi érsek szolgálatában gyűjtögette tovább.⁴⁶ Ahogy az már említésre került, Orossy és Maholányi pályája még tovább vezetett, egészen fel a személynökségig.

Közvetlenül lépett elő írnokból titkárnak Orbán István 1662-ben, aki bizonyíthatóan 1655 óta a kancellárián működött. Kinevezését valószínűleg szükséghelyzetnek köszönhetette, ugyanis Ruttkay András halála után az utódnak kiszemelt Bosnyák Péter, Wesselényi Ferenc nádor titkára idő előtt elhunyt. Orbán később szintén személynök lett (1679), sőt személynöki kinevezése évében bárói rangot is nyert.⁴⁷

Néhányan ettől a sémától eltérő pályát futottak be. Vízkelethy Jakab, aki 16. század derekán több évtizedet töltött a kancellárián (1553-tól az 1570-es évek elejéig bizonyíthatóan ott működött), az esztergomi érsek nemeseinek palatinusa lett (1575).⁴⁸ Más irányba fordult Oppaka György pályája, aki Sennyey István győri kancellár magántitkára volt és emellett működött a kancellárián (ilyen párosításra több példa is van). Miután harmincadosi állás szer-

⁴⁴ Addigi pályafutására nézve hasznos egy más kamarai alkalmazottak társaságában 1638-ban benyújtott kérelme: ÖStA AVA HKA HFU r. Nr. 157. Konv. 1638. március, fol. 323a–324.; *Fallenbüchl Z.*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők i. m. 218–219.; *Schrauf Károly*: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig. Bp. 1902. 358.

⁴⁵ Pályájáról fentebb idézett beadványsorban vall Ruttkay: uo. r. Nr. 157. 1638. márc. fol. 306.; *Fallenbüchl Z.*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők i. m. 271.

⁴⁶ Pályájára tanúságos 1691-ből származó felségfolyamodványa: ÖStA AVA HKA Hofquartier-Resolutionen Kt. 9. Nr. 71 (1691). Kancelláriai működésére: MNL OL A 57 13. köt. p. 234., 235. Érseki alkalmazására: Prímási Levéltár Esztergom, Archivum Saeculare Classis X. Nr. 196. Missiles 47.cs. 1677–1678 p. 268–271.; *Fallenbüchl Z.*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők i. m. 185.

⁴⁷ Első említése 1655-ből: MNL OL A 57 11. köt. p. 282–283. Titkári kinevezése: FHKA HKA HFU r. Nr. 216. Konv. 1663. augusztus, fol. 51, 56. Pályájára: *Fallenbüchl Z.*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők i. m. 218–219. Bosnyák Péter szándékolt kinevezését említi Lessenyei Nagy Ferenc a Wesselényi-szervezkedés kezdeteiről tett vallomásában. ÖStA HHStA UA Specialia Fasc. 295. Konv. D. fol. 11–18, fol. 11r.

⁴⁸ 1569 végén Sopron városához intézett levelében 16 éves kancelláriai szolgálatáról ír. Sopron Város Levéltára Lad. XXIV. et J. Fasc. IV. Nr. 26. (Ezt az adatot Dominkovits Péter levéltárigazgató úrnak köszönöm). 1575-ben nevezték ki az érseki nemesek palatinusává, amely tisztelet megosztva viselte Bodroghy Gergellyel. ÖStA AVA HKA HFU r. Nr. 27. Konv. 1574. február, fol. 30–32.

zésére tett kísérlete csődöt mondott (1625–1626), néhány évig még maradt a püspök szolgálatában, majd a győri főkapitány magyar titkára lett (1637), végül Győr város bírájaként tett végrendeletet 1640-ben.⁴⁹ Hasonló pályát futott be, csak más állomásokkal, Bene Gergely jegyző, aki ötévi kancelláriai szolgálat után (1630–1635) két évig Pálffy István mellett működött (1636–1637), majd Nagyszombat város helyettes jegyzője (1628–1639) lett. A városi alkalmazásnál azonban jobbnak érezte az állami kenyeret, ezért 1639-ban vágújhelyi harmincadosság után folyamodott.⁵⁰

Sajnos a rendelkezésre álló töredékes adatok nem teszik lehetővé, hogy a kancelláriai alkalmazottak kapcsolatrendszerét teljes mértékben rekonstruálásra kerüljön. A már ismert adatok azt mutatják, hogy rokoni kapcsolataik elsősorban Magyarországra fele mutatnak. Példaként álljon itt a már említett Vízkelethy Jakab rokonsága. Az 1620-as években Onfalva birtokáért folytatott perből tudható⁵¹, hogy Jakabnak négy lánya született: 1.) Ilona, akit Szombathelyi György, Moson megye alispánja, később a Magyar Kamara tanácsosa vett el, aki talán azonos a Magyar Kancellárián az 1590-es években jegyzőként működő Szombathelyi Györggyel.⁵² – 2.) Anna, akinek férje Beleczy Mátyás volt. Beleczy Draskovich György szolgálatában került a kancelláriára (1579–1586), majd Pálffy Miklós mellett működött Komáromban (1587–1593), végül több mint harminc éven a pozsonyi vár várnagya volt, aki egyúttal a korona őrzéséről is gondoskodott.⁵³ – 3.) Eufrozina, az ő első férje Aranyassy Pál szintén a kancellária szolgálatában állt az 1580-as években, majd nagyszombati harmincad ellenőr (1594) lett, határvámos Morvaországban (1595), végül pozsonyi várnagy.⁵⁴ Második férje Rakoviczky György, aki több évtizedig működött a Magyar Kamara tanácsosaként.⁵⁵ – 4.) Júlia, az ő férje Chery György, aki kivételesen nem fordult meg a kancellárián.

A dolgot még érdekesebbé teszi az a tény, hogy Vízkelethy Jakab két testvére, György és Tamás volt. Előbbi Dobó István titkára (1555 előtt), utóbbi előbb a Magyar Kamara alkalmazottja, majd 1590-ben alországbíró. Vízkelethy Tamás Illésházy István jó barátja volt, pályája csúcán a Magyar Kamara igazgatója és adminisztrátora (1608–1611), aki bárói címet is szerzett (1608).⁵⁶ Hitvese inkei Loránth Borbála, aki minden bizonnyal rokonságban állt inkei Lo-

⁴⁹ ÖStA AVA HKA HFU r. Nr. 136. Konv. 1629. március, fol. 373, 373a.; *Gecsényi Lajos*: Győr határa a XVI–XVII. században. (Kertek az erődváros körül). In: Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára. Szerk. Buza János. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 4.) Bp. 2001. 265–276. ; *Uő*: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből, Győr 2008. 439.; *Sörös Pongrác*: Végrendeletek és leltárak a XVI–XVII. századból. Történelmi Tár 1899. 673–677.

⁵⁰ Uo. r. Nr. 160. Konv. 1639. június, fol. 84–85.

⁵¹ MNL OL Magyar Kancellária Levéltára A 35 Conceptus expeditionum 2. cs. 51 ex 1622.

⁵² ÖStA AVA HKA HFU r. Nr. 59. 1592. január, fol. 32.; *Fallenbüchl Z.*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők i. m. 314–315.

⁵³ ÖStA AVA HKA HFU r. Nr. 124. Konv. 1623. febr. fol. 159–166, r. Nr. 129. Konv. 1626. május, fol. 139–147. ; *Fallenbüchl Z.*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők, i. m. 50.

⁵⁴ Uo. r. Nr. 49. Konv. 1586. május, fol. 163–166. ; *Fallenbüchl Z.*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők i. m. 40.

⁵⁵ Uo. 261.

⁵⁶ Uo 361. ; *Pálffy G.*: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia i. m. 127.

ránth Ferencsel, aki szintén a Magyar Kamara egyik meghatározó tisztviselője volt a 16. század utolsó és a 17. század első évtizedeiben. Loránth Ferenc egyébként szintén megfordult a kancellárián, pályáját ott kezdte, egyik folyamodványában arról ír, hogy öt éven át működött írnokként valamikor az 1580-as években.⁵⁷

A kancelláriai jegyzők csoportjának vizsgálata még egy érdekes jelenségre hívja fel a figyelmet. Időről időre különböző csoportosulások figyelhetők meg. A 16. század derekán Oláh Miklós környezetében számos városi polgárfi működött. Draskovich György győri püspök kancellári kinevezése nyugat-magyarországi kismemesek megjelenését vonta maga után (e csoport több tagja már szóba került fentebb). Még érdekesebb a 17. század középső harmadában megjelenő horvát csoportosulás, akik valószínűleg az 1661–1673 között működő Dvornikovich Miklós regisztrátor segítségével kerülnek be.⁵⁸

A Magyar Kancellária tisztviselői közül csupán kevesen vállalkoztak arra, hogy bécsi közegekben keressenek maguknak társat. Talán nem véletlen, hogy a besztercebányai városi környezetből származó Himmelreich Tiburtius ilyen volt. Himmelreich bécsi polgárlányt, Christoph Pachmair lányát, Annát vette feleségül (1581).⁵⁹ Házassága révén egy más kapcsolati rendszer részesévé kezdett válni. Sógora a Cseh Kamara alkalmazottja volt.⁶⁰ Lánya Anna, Hanns Bayrhoferrel, a Niederösterreichische Regiment titkárával lépett házasságra.⁶¹ Fia, Himmelreich György, a pannonhalmi főapátság utolsó komendátor-apátja ugyanakkor teljes mértékben magyar egyházi karriert futott be.⁶²

A kancelláriai mobilitás kapcsán fontos szem előtt tartani, hogy a kancelláriai alkalmazottak kancellárhoz kötődő elemeit különösen sebezhetővé tette patrónusuk egyházi volta. A püspök halála után ugyanis udvara felbomlott, az ő esetükben nem volt utód, aki a dominus szerepet átvállalta volna, pontosabban az utód már saját udvartartással rendelkezett.

A magyar kancellária tisztviselői 1690 és 1784 között

Az 1690-es instrukció átformálta a kancellária szerkezetét, és befolyásolta a tisztviselők kiválasztását és karrierjét is. 1690 után néhány évtizedig még egyháziak töltötték be a kancellári posztot. Az idők változását jelezte, hogy 150

⁵⁷ ÖStA AVA HKA HFU r.Nr. 122. Konv. 1622. június, fol. 241–247, r. Nr. 127. Konv. 1627. március, fol. 65–69.; *Fallenbüchl Z.*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők i. m. 181.

⁵⁸ *István Fazekas*: Humanisten und Juristen. Das Personal der Ungarischen Hofkanzlei in der frühen Neuzeit (1526–1690). Institutions of Legal History with special regard to the legal culture and history. Edited by Gábor Béli, Diana Duchonová, Anna Fundárková, István Kajtár, Zsuzsanna Peres. Pécs 2011. 321–331., 330–331.

⁵⁹ ÖStA AVA FHKA HKA Familienakten, H 145, Himmelreich (a továbbiakban H 145), fol. 1–3.; Sopron Város Levéltára, Lad. XXVIII. Et CC Fasc. 1. Nr. 59. (Ez utóbbi adatot Dominkovits Péter levéltárigazgató úrnak köszönöm).

⁶⁰ Himmelreich levele Philip Langhoz, II. Rudolf mindenható kamarásához sógora érdekében, 1607. január 2., Prága. ÖStA HHStA Habsburgisch-Lothringische Familienarchive, Langakten, Kt. 3. fol. 18–19.

⁶¹ ÖStA AVA FHKA HKA H 145 fol. 26–27.

⁶² *Sólymos László Szilveszter*: Himmelreich György pannonhalmi kormányzóapát (1607–1637) könyvtárkatalógusának feldolgozása. Pannonhalma 1998.

évvel Perényi Péter után 1706-ban újra világi főurat neveztek ki kancellárnak Illésházy Miklós személyében (1706–1723), akinek halála után azonban ismét egyházi kancellárok következtek.⁶³ Az utolsó egyházi kancellár, Acsády Ádám veszprémi püspök 1732. március 28-án nyújtotta be lemondását és egyházmegyéjébe vonult vissza.⁶⁴ A világi kancellárok megjelenésével a kancellárok karrierlehetőségei is átalakultak. A kancellári tisztség súlyát pontosan jelzi, hogy viselői a 18. század folyamán a legelőkelőbb magyar főúri családok tagjai közül kerültek ki (Batthyány, Nádasdy, Pálffy, Eszterházy, Erdődy, Koháry) és általában nem léptek más méltóságba. A kancellárnál komolyabb tisztség legfeljebb a nádori tisztség volt, amelyet azonban 1765 után nem töltöttek be többé magyar főnemessel. Talán az sem véletlen, hogy az utolsó rendi nádor Batthyány Lajos (1696–1765) herceg az első világi kancellár volt (1733–1746). Az átmenetileg kegyvesztett Pálffy Miklós gróf 1765-ben országbírói kinevezést nyert.

A tárgyalt időszakban működő kancellárok közül az egyházi személyeket nehéz elrendezni.⁶⁵ Úgy tűnik, hogy egyedül Erdődy László Ádám állt már korábban kapcsolatban az intézménnyel, 1704-ben még győri kanonokként és pápói prépostként kapott kancelláriai tanácsosi kinevezést, 1720–1725 között pedig alkancellár, akinek szolgálatait esetenként diplomáciai téren is igénybe vették: 1720 őszén például hosszabb időre Lengyelországba küldték. A többi személy kancellári kinevezésének körülményeit további kutatásoknak kell tisztázniuk. Az 1732–1787 között tevékeny négy világi kancellár kivétel nélkül főrangú család sarja (Batthyány, Nádasdy, Pálffy, Eszterházy) volt, de ez önmagában még nem jogosított kancellári kinevezésre. A négy személy közül ketten korábban tanácsosokként működtek a hivatalban (Batthyány Lajos 1718–1727, Pálffy Miklós 1739–1746), sőt Batthyány Lajos alkancellár is volt (1727–1733), Eszterházy Ferenc pedig az Udvari Kamaránál, illetve a Haugwitz-féle reformok során felállított Directorium in publicis et cameralibus-nál szerzett magának igazgatási tapasztalatokat (1745–1762). Batthyány Lajos karrierjét valószínűleg sokban segítette, hogy Theodor Heinrich Althet Strattmann osztrák kancellár unokája volt, anyja, Eleonora Strattmann grófnő pedig Szavojai Jenő herceg szűk baráti köréhez tartozott. Eszterházy Ferenc esetében igazgatási tapasztalatánál valószínűleg nagyobb súllyal esett latba, hogy az uralkodónő férjével, Lotharingiai Ferencsel állt baráti kapcsolatban, pályája elején kamarása is volt (kinevezve 1736).⁶⁶

⁶³ Illésházy Miklós gróf személye eddig kevés figyelembe részesült a magyar történetírás részéről. Pályájának főbb állomásai: *Heckenast Gusztáv*: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban. Életrajzi adattár. Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta Mészáros Kálmán. Bp. 2005. 199.

⁶⁴ ÖStA HHStA HS Bl 794 fol. 26v.

⁶⁵ Az 1690–1784 között működő kancelláriai tisztviselők pályájához az alapforrást a fentebb már idézett „Personalstände der Ungarischen Hofkanzlei (1690–1784)“ (ÖStA HHStA HS Bl 794) kötet jelentette, amely évente tartalmazza a kancellária alkalmazottait, ill. sokszor röviden a legfontosabb változásokról is beszámol. Mivel az innen származó adatokat az egyes éveknél könnyű visszakeresni, a továbbiakban csak egyes esetekben fogok erre a munkára hivatkozni, amelynek eredeti példánya, ahogy jeleztem, a Kancelláriai Levéltárban található. A Mária Terézia korában működő tisztviselőkre röviden: *Fallenbüchl Zoltán*: Mária Terézia magyar hivatalnokai. Bp. 1989. 57–58.

⁶⁶ Pályafutására: *István Fazekas*: Franz Eszterházy und die Ungarische Hofkanzlei (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland sorozat megjelenés alatt álló kötetében).

Az alkancellári tiszttel betöltése csak 1762 után, Esterházy Ferenc gróf alkancellári kinevezése után vált gyakorlattá. A hivatal esetében, mivel csak hat fő töltötte be a tisztséget, nem lehet karriermodellről beszélni. A hat személyből négyen lettek alkancellárok (Erdődy László Ádám nyitrai püspök, Batthyány Lajos, Erdődy József, Pálffy Károly), amely azt mutatja, hogy az uralkodó szívesen választott a kancellári tisztre olyan személyt, akit már volt alkalma megismerni, és aki már kiismerte magát a Habsburg-hivatali gyakorlatban, a központi kormányzati struktúra terén ismeretekkel, személyes kapcsolatokkal rendelkezett. Hogy az alkancellári tiszttel nem *sine cura* hivatal volt, azt jól mutatja, hogy a hat alkancellárból ötven szolgáltak korábban tanácsosokként a hivatalban (Erdődy László Ádám, Batthyány Lajos, Fekete György, Bajzáth József, Erdődy Rudolf Lajos). A hatodik alkancellár is rendelkezett hivatalnoki tapasztalattal: Pálffy Károly gróf (1735–1816), Pálffy Miklós kancellár fia, korábban az Udvari Kamara alelnöke volt.

Személyzeti tekintetben az 1690-es átszervezésben a legfontosabb változást a tanácsosi réteg megjelenése jelentette. Az 1690-es rendtartás négy tanácsosról rendelkezett. Az első tanácsosok között két főrangú (Kéry Ferenc gróf, Ghillány György báró) volt, egy egyházi (Paul Tuscan, a Horvát Kollégium régense), és egy osztrák tiszttelviselő (Johann Hoffmann, az alsó-ausztriai tartományi kormányzat tanácsosa). A későbbiekben is a tanácsosok összetétele hasonlóan vegyes maradt. Mindig voltak közöttük főrendűek, voltak egyszerű nemesek, és volt általában egy egyházi személy, aki az egyházi ügyeket volt hivatott intézni. Többnyire, főleg az első évtizedekben, horvátországi illetőségű tanácsos is volt, aki kiismerte magát az ottani viszonyokban, illetve III. Károly alatt mindig volt egy örökös tartományokból származó tanácsos, aki az osztrák joggyakorlatban volt otthon. A tanácsosok száma, ahogy az már jelzésre került, gyorsan emelkedett. A sokszínű kancelláriai munka is maga után vonta a döntéseket előkészítő réteg számának emelkedését. Formailag a tanácsosi réteg számát gyarapította, hogy a 18. század első felében az idős, már munkaképtelen tanácsosokat is szerepeltették a kimutatásokban.

1690 és 1784 között 57 tanácsos működött a Magyar Udvari Kancellárián. Sokat elárul a hivatal súlyáról, hogy 23 személy pályája nem vezetett tovább, számukra a tanácsosi kinevezés végállomást jelentett, tanácsosként haltak meg. Különösen a 18. század első felében volt jellemző ez a fajta statikusság az intézményre, a 23 tanácsos közül tizennégyen 1750 előtt működtek. Másik négy személy nyugdíjba vonult (Somsich Antal 1758, Török József 1769, Koncsek Bernát 1762, Nedeczky András 1774). Akadt olyan személy is, aki egyszerűen lemondott tanácsosi tisztréről (Pálffy Miklós gróf 1746, Kollonich László gróf 1758, Batthyány Tódor gróf 1770). Három tanácsos jutott el a hivatalvezetésig (Erdődy László Ádám nyitrai püspök, Batthyány Lajos, Nádasdy Lipót). Mint arról már szó esett, a hat alkancellár közül ötven kinevezésük előtt tanácsosként szereztek tapasztalatokat.

Az 57 tanácsos közül 13 fő kancellárián kívüli intézményben működött tovább tiszttelviselőként, közülük hatan kaptak személynöki kinevezést (Hunyady László 1723, Fekete György 1745, Koller Ferenc 1748, Svetics Jakab 1765, ifj.

Végh Péter 1779, felsőbüki Nagy István 1781). A régi minta szemléltetést még mindig működött. Egy példa ellenkező irányú útra is van, Száraz György személynökből lett kancelláriai tanácsos 1731-ben. Döntését a szokásosnál magasabb fizetés honorálta, évi 6000 Ft járandóságot hagytak jóvá számára.⁶⁷ A tanácsosi fizetés ezekben az években 5000 Ft körül mozgott, csupán a referendáriusok kaptak még évi 1000 Ft pótlékot.⁶⁸ A maradék öt személy közül ketten a helytartótanács tanácsosai lettek (Sigray József 1730, Győry Ferenc 1783). Utóbbi a helytartótanács első tanácsosának nevezték ki, és tulajdonképpen visszatért az intézménybe, ahol már korábban szolgált (1759–1768).

Három személy magyar igazgatáson kívül működött tovább. Az örökös tartományi igazgatásból érkező Johann Quod vult Deus Hüttner néhány év magyar kancelláriai működés után (1739–1746) visszatért a birodalmi igazgatásba, az Osztrák Udvari Kancellária tanácsosává nevezték ki.⁶⁹ Brunszvik Antalt (1709–1780) a frissen megszerzett Galícia törvényszékének elnökévé nevezték ki (1775). Az uralkodónő egyik bizalmasaként számon tartott Festetich Pál (1725–1782) az Udvari Kamarához került áthelyezésre (1762).⁷⁰ A legnagyobb karriert Izdenczy József futotta be, aki első magyarként kapott tanácsosi kinevezést az Államtanácsba (Staatsrat, alapítva 1761-ben) 1785-ben.⁷¹

Külön csoportot képeztek a kancellárián működő egyházi tanácsosok, akiknek feladata értelemszerűen a vallási és más egyházi vonatkozású ügyek intézése volt. Bár 1746 előtt is akadt példa egyháziak tanácsosi szolgálatára, elég legyen itt utalni az 1732 előtt működő kancellárookra és alkancellárookra, vagy Paul Tuscanra (1690–1692), esetleg Csáky Imrére (1702–1704), az egyházi tanácsos posztját csak az 1746. augusztus 14-i instrukció rögzítette. Innentől kezdve szinte folyamatosan van egyházi, általában címzetes püspök a kancelláriai alkalmazottak között. Az első személy nem más, mint a később Pécsen könyvtárt alapító Klimó György (1746–1751), akit Patachich Ádám (1751–1760) követett. Bajzáth József (1765–1773), az utolsó klerikus a kancellária történetében, aki alkancellárként is fungált. A tárgyalt kor utolsó egyházi tanácsosa Okolicsányi Imre ansariai címzetes püspök volt, aki egészen 1795-ben bekövetkezett haláláig a Kancellárián működött.⁷² A címzetes püspökök általában néhány év szolgálat után megyéspüspökként távoztak a kancelláriáról: Klimó pécsi püspöki, Patachich nagyváradi, Bajzáth veszprémi püspöki kinevezést kapott. Közülük Klimó (1744–1746) és Okolicsányi (1777–1782) korábban a helytartótanács tanácsosa, Bajzáth pedig a királyi tábla prelátusa volt.⁷³ A későbbiekben, egészen a kancell-

⁶⁷ Száraz György 1731. április 29-én kapta tanácsosi kinevezését, de már 1732. december 30-án elhunyt. ÖStA HHStA Bl 794 fol. 25v, 26v.

⁶⁸ ÖStA HHStA Bl 794 fol. 23r.

⁶⁹ ÖStA HHStA Bl 794 fol. 32v, 41v. – Hüttner hagyatéka az Niederösterreichisches Landesarchivban található, köztük azok a kötetek is, amelyek a Magyar Kancellária ügykezeléséből származnak.

⁷⁰ Uo. fol. 56v. – *Josef Bölöny: Maria Theresias vertrauter Ratgeber: Paul Festetics (1722–1782)*. In: *Maria Theresia und ihre Zeit. Salzburg und Wien*, 1979. 105–112.

⁷¹ *Strada József: Izdenczy József, az Államtanács első magyar tagja*. Gr. Klebelsberg Kunó Történetkutató Intézet Évkönyve 10 (1943) 54–159.

⁷² *Kollányi Ferenc: Esztergomi kanonokok 1100–1900*. Esztergom 1901. 385.

⁷³ Klimóra és Okolicsányira: *Ember Győző: A magyar helytartótanács ügyintézése 1724–1848*. Bp. 1940. 198. Bajzáthra: ÖStA HHStA Bl 794 fol. 59v.

lária megszűnéséig, bevett gyakorlat volt, hogy az egyházi tanácsosok a helytartótanács kebeléből kerültek ki, ily módon a magyarországi egyházi ügyek intézésének módjáról alapos ismeretekkel rendelkeztek.

Érdeemes röviden azzal is foglalkozni, hogy honnan érkeznek a tanácsosok. Hivatali múlt 37 személy esetében volt megállapítható. Hét tanácsos kinevezése előtt a Magyar Kamara tanácsosaként dolgozott. Különösen az első időkben volt erre példa, elég Ghillány Györgyre (1690), Mednyánszky Pálra (1693), Péterffy János Ferencre utalni (1709). Nem véletlen, hogy az első tanácsosok kinevezésekor egy olyan tapasztalt kamarai tanácsost, mint Ghillány Györgyöt helyeznek át Bécsbe, aki ekkor már húsz éves kamarai működésre tekinthet vissza.⁷⁴ A kamarában szerzett tapasztalat segíthetett kialakítani az átszervezett kancellária ügykezelési gyakorlatát, ahol a tanácsulések fogalma addig ismeretlen volt. Úgy tűnik, hogy később már csak a kamarán belül működő királyi jogügyigazgatók számára állt nyitva a lehetőség a bécsi karrierre (Reviczky János 1736, Svetics Jakab 1750, ifj. Végh Péter 1765). Nem tekinthető tehát tipikusnak a bánáti telepítésekben közreműködő báró Cothmann Antal bécsi kinevezése, aki ugyan helytartósági tanácsosként került be a kancelláriára (1766), de előtte évtizedekig szolgált a Magyar Kamarán (1743 fogalmazó, 1746 titkár, 1750 tanácsos).⁷⁵

Cothmannon és a már tárgyalt egyháziakon kívül további hat olyan tanácsos volt, aki a helytartótanácsból érkezett Bécsbe (Palásti Ferenc 1731, Adelffy János 1733, Klimó György, 1746, Török József 1758, Győry Ferenc 1768, Bachó János 1783). Ez a megoldás azért is volt fontos, mert ily módon olyan emberek kerültek a kancelláriára, akik jól kiismerték magukat az 1723 utáni időszak legfontosabb magyarországi kormány szervén előforduló ügyekben és azok kezelési gyakorlatában. A karrierek közül talán a már említett Győry Ferenc karrierje a legérdekesebb, aki 1768-ban a helytartótanácsból az Eszterházy Ferenc kancellár által végrehajtott nagy átszervezések révén került a császárvárosba, majd 1783-ban, a II. József féle átszervezések nyomán visszakerült a helytartótanácsba, mint első tanácsosnak kellett volna az intézményt az uralkodó igényeinek megfelelően befolyásolnia.⁷⁶

A tanácsosok harmadik csoportja az igazságszolgáltatás területéről érkezett, akadtak köztük ítélőmesterek (Szluha Ferenc 1723, Brunszvik Antal 1762, Niczky Kristóf 1762, Kelcz József 1774) és olyanok is, akik korábban a királyi táblán működtek (Sigray József 1717, Mattyasovszky Imre 1731, Farkas Gáspár 1762, Bajzáth József 1765), a személynök Száraz Györgyöt nem is említve. Négy olyan személy is volt, akik eredetileg az Udvari Kamarában dolgoztak, Germetent leszámítva magyarokról van szó, akik azonban úgy látszik a magyar kancellária tanácsosságát többre becsülték, mint az udvari kamarai

⁷⁴ *Fallenbüchl Z.*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők i. m. 110.

⁷⁵ *Fallenbüchl Zoltán*: A Magyar Kamara tisztségviselői a 18. században. Levéltári Közlemények 41 (1970) 233–268, 296, 299, 318.; *Ember Gy.*: A magyar helytartótanács ügyintézése i. m. 204.

⁷⁶ *Ember Gy.*: A magyar helytartótanács ügyintézése i. m. 202.; *Antal Szántay*: Regionalpolitik im Alten Europa. Die Verwaltungsreformen Josephs II. in Ungarn, in der Lombardei und in den österreichischen Niederlanden 1685–1790. Bp. 2005. 373.

karriert (Bernhard Heinrich a Germeten 1725, Ürményi József 1773, felsőbüki Nagy József 1780).

Hárman érkeztek az Alsó-Ausztriai Tartományi Kormányzatból (Johann Hoffman 1690, Johann Hüttner 1739, Nádasdy Mihály gróf 1777), ők azonban Nádasdy Mihály gróf, Nádasdy Lipót kancellár fia kivételével osztrákok voltak. Az osztrák tanácsosok közé számítható Georg Leonhard Weigler († 1716), aki a főudvarmester ajánlása nyomán nyert felvételt a magyar kormány szervbe.

A kívülről érkezetteken túl volt egy csoport, amely az intézményen belülről került ki. Az érdemdús titkárok közül többen is elérték a tanácsosságot: Hunyady László 1708, Koller József 1722, id. Végh Péter 1747, Koller Ferenc 1748, Koncsek Bernát 1759, Battha László 1769, Skultéty Ferdinánd 1776. Egy részük több évtizedes megbízható kancelláriai szolgálatának köszönhető tanácsosi kinevezését. Köztük voltak olyanok, akik alacsony beosztású tisztviselőként kezdték pályájukat. E társaságban a csúcstartó kétségkívül id. Végh Péter, aki 1712-ben járulnökként kezdte pályáját, és 35 év szolgálatra volt szüksége a tanácsosi fokozat elérésére. Az ő példája kirívó annyiban, hogy a többiek 11–22 év után érték el ezt a szintet, igaz mindnyájan magasabb posztról indultak. Expeditor volt korábban Hunyady László (1693) és Koncsek Bernát (1737).

Voltak azonban olyanok is, mint Koller József és Koller Ferenc, apa és fia, akik négy, illetve hat év szolgálat után már tanácsosságot nyertek. Koller József villámkarrierje valószínűleg Keresztély Ágost esztergomi érsek támogatásának köszönhető, akinek korábban a titkára volt. Koller 1718 tavaszán kapott regisztrátori kinevezést, majd néhány hónap múlva 1718. június 29-én már titkári kinevezést is nyert. Igaz, nem sokkal később Tarnóczy nyugalmazása után úgy látszott, hogy Wanyeczy Illéssel szemben háttérbe szorul, aki utána nyert titkári kinevezést, mégis elé sorolták, de hosszú távon Koller maradt a győztes, és már 1722. július 16-án referendáriusi és tanácsosi kinevezést kapott (az utat előtte Hunyady László referendáriusságról való lemondása nyitotta meg).⁷⁷ Koller József fia, Ferenc 1742-ben számfeletti titkárként került a kancellária alkalmazásába, és már hat év múlva, 1748-ban elérte a tanácsosi fokozatot. Aligha véletlen gyors emelkedése. Nyilván apja érdemei, és talán egykori kapcsolatai tartották mozgásban karrierjét. Mint láttuk, emelkedése itt sem akadt meg, 1762-ben személynöki kinevezést kapott.

Az a tény, hogy az 57 tanácsosnak közel a fele pályáját tanácsosi minőségben fejezte be, mutatja a poszt magas megbecsültségét. Az utak a magyar központi igazgatás szerveiből, úgy a helytartótanácsból, mint a Magyar Kamarából, illetve a különböző igazságügyi szervektől a kancellária felé vezetnek. A vezető utak többsége még mindig az igazságszolgáltatás felé mutat, a tanácsoságnál komolyabb tisztséget legfeljebb az igazságszolgáltatás egyik vezető posztja, a személynöki tisztség jelentett.

A tanácsosi tisztség megszervezése hosszú távon maga után vonta a titkárok jelentőségének visszaesését, noha az első titkárok, a két jól bevált régi tisztviselő Maholányi János és Tenturich István referendárius címet is kaptak, azaz

⁷⁷ ÖStA HHStA Bl 794 fol. 13r., 17r.

feladataik közé tartozott a kancelláriai ügyek uralkodó előtti referálása. Az ügymenet, a kormányzati gyakorlat átalakulása, az uralkodó visszavonulása a személyes kormányzatból, a kabinet kormányzás előtérbe kerülése is hozzájárult a titkári szerep jelentőségének csökkenéséhez.

A titkári réteg közelebbi vizsgálata (33 fő) szintén alkalmat ad néhány érdekes megfigyelésre. Már szó esett róla, hogy jó néhány egykori titkár található az 1784 előtt kinevezett tanácsosok között. Ez a lista tovább növelhető az 1784 előtt szolgálatba lépett, de csak 1784 után tanácsosnak kinevezett titkárok nevével (Brunszvik József 1785, Pászthory Sándor 1785, Franz Redl 1787, Püchler József báró 1801). Ez azt jelenti, hogy a 33 titkár egyharmada tudott tovább emelkedni a ranglétrán és a döntéshozó rétegbe bekerülni. A két réteg közötti különbséget jól jelzi az anyagi megbecsültség közötti különbség. Egy titkár fizetése 1746-ban és 1783-ban egyaránt 1500–2000 Ft között mozgott, míg a tanácsosi fizetések kétszer ilyen magasak, 4–5000 nagyságúak voltak.⁷⁸ Négy titkár titkárként halt meg (Domaniczky János 1699, Mátyás Antal 1742, Mórítz András 1758, Rajter András 1774), Wanyéczy Illés pedig nyugállományban hunyt el (1739).

A kancelláriából kivezető utak a titkárok esetében is leginkább a magyarországi központi kormányzatszervek felé mutattak. Tenturich István (1693) és Csató Ádám (1780) a Magyar Kamara tanácsosa lett. Ugyancsak a Magyar Kamara tanácsosa lett Klobusiczky Antal (1777), aki azonban egyúttal a frissen visszaváltott szepességi városok adminisztrátori tisztét is elnyerte. Bobok Mihály (1746) és Skerlecz Ferenc (1769) a helytartótanácsban nyertek tanácsosi kinevezést. Tulajdonképpen a régi karriermintához tartozik, ott is került tárgyalásra Maholányi János személynöki kinevezése (1693). Szokatlan Izdenczy József karrierje, aki 1771-ben az Erdélyi Kancelláriánál kapott tanácsosi kinevezést.

Nemcsak felfele vezetett út, hanem lefelé is. A titkári rangban lévő regisztrátor Bisztriczey László, aki közreműködött II. József bizalmas utasításai közzétételében, börtönben halt meg.⁷⁹

Fenti adatok azt jelzik, hogy az intézményen belül lehetséges volt karriert befutni, és néhány évtized alatt a kancellárián egy saját tisztviselői réteg nőtt fel. Ha valaki kellően szorgalmas volt és elég jó egészséggel rendelkezett, mint ahogy a tanácsosoknál felsorolt példák mutatták, ez a sikeres pálya egyik záloga volt, alulról indulva is lehetséges volt karriert befutni. Az említettekén kívül még két személy volt képes az alacsonyabb rangú hivatalnokok, a fogalmazók közül magasra küzdeni magát. A tehetséges, és Károly főherceg magyar nyelvtanáráként udvari kapcsolatokkal is rendelkező Izdenczy Józsefről (1761 fogalmazó) már esett szó. Minden bizonnyal jó kapcsolatok egyengették Joseph von Püchler báró (1777 fogalmazó) gyors emelkedését is, aki Karl Joseph von Püchlernek, Mária Terézia kabinet titkárának volt a fia.⁸⁰

A titkári rang nem volt elérhetetlen a szubaltern tisztviselők számára sem. Az 1690–1784 között működő 33 titkár közül mindössze nyolc olyan volt, aki kívülről érkezett és kinevezése előtt nem dolgozott hosszabb-rövidebb időn

⁷⁸ ÖStA HHStA Bl 794 fol. 41r, 93v.

⁷⁹ *Kosáry Domokos*: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp. 1983. 528.

⁸⁰ ÖStA HHStA Bl 794 fol. 81v–82r.

át a kancellárián (Koller Ferenc 1742, Móricz András 1748, Battha László 1751, Skerlecz Ferenc 1759, Skultéty Ferdinánd 1765, Klobusiczky Antal 1771, Pászthory Sándor 1779, Franz Redl von Rottenhausen 1783). A többiek mind az intézményen belülről kerültek ki. Néhányan egészen alulról kezdték, így Mátyás Antal (1713) és Bobok Mihály (1718) járulnökként indította pályáját, Waneczy Illés és az 1690 előtti időkből megörökölt Somogyi Ferenc, valamint Hunyady László (1693) egyformán expeditor volt, Rajter András (1763), Jaszvitz József (1777) pedig fogalmazó.

Mindez egyértelműen azt mutatja, hogy a kancellária saját hivatalnoki karral rendelkezett. Úgy tűnik, hogy a járandóság és a munkakörülmények kívánatos munkahellyé tették. Erre mutat a tisztviselői karon belüli kapcsolatok vizsgálata. Több olyan család is akadt a 18. század folyamán, amely több generáción át szolgáltatott hivatalnokokat az intézménynek. Példaként álljon most itt a Dombay és a Jaszvitz család.

Dombay János 1711-ben nyerte el a kancellária fűtőjének állását, amely az akkori hierarchiában az intézmény legalacsonyabb rangú posztja volt. A fűtő tizenhárom év szolgálat után 1724 elején váratlanul meghalt, két nagykorú és öt kiskorú gyermeket hagyva hátra.⁸¹ Tisztét fia, József vette át, aki ekkor éppen Győrben tanult. Dombay József pályája sem bővelkedett fordulatokban, de szolgálatát minden bizonnal megfelelően látta el, ennek köszönhetően sikerült 1750-ben egy lépést előre tennie és kinevezték a kancellária kapusává évi 450 Ft díjazással, ami éppen 100 Ft-tal több, mint addigi járandósága. Szolgálatát elismeréseképpen 1769. július 8-án nyugalomba vonulhatott, nyugdíjként megkapta időközben 600 Ft-ra nőtt fizetését, amelyet azonban nem sokáig élvezhetett, mert már november 8-án elhunyt, két lányt hagyva hátra.

Ekkor már nem Dombay József volt az egyetlen családtag a kancellária alkalmazásában, 1723-ban járulnökként felvételre került testvére, Dombay Ferenc József, aki 1761-ben bekövetkezett haláláig dolgozott ott. A hivatali ranglétrán ő is lassan araszolt előre, 1734-ben számfeletti kancellista (jegyző) évi 600 Ft fizetéssel, 1739-ben segédregisztrátorra lépett előre (900 Ft fizetés), 1747-ben expeditorra léptették elő, innen már nem sikerült továbblépnie, csak fizetése emelkedett (1750: 1200 Ft, 1758: további 100 Ft kiegészítés). 1758-ban királyi titkári címet kapott. 1761-ben Dombay József özvegye, Klara Seyvitz de Mugenthal, testvére József és fia, Mihály kérelmére megerősítették a család magyar nemességét, amelyet egészen I. Ferdinánd koráig vezettek vissza. A címereslevélben felsorolásra került a meghalt Ferenc többi gyermeke, Sándor, Károly, Gáspár, Ferenc és Anna Krisztina, illetve Mihály fia Pál Ferenc, valamint József hitvese, Theresia Waldmann és három lánya, Róza Katalin és Erzsébet, illetve József testvére Regina.⁸²

A harmadik generáció kiindulási alapja már lényegesen jobb volt az előző-énél, nem utolsósorban az elődöknek köszönhetően. Dombay Mihály 1753 má-

⁸¹ ÖStA HHStA Bl 794 fol. 19v, 45v, 64r.; Az Obersthofmarschallamt által lefolytatot hagyatéki eljárás iratai: uo. Hofarchive OMAA Kt. 672. Nr. 2458.

⁸² MNL OL A 57 Libri regii 45 köt. pag. 655–658.

jusában, miután a bécsi egyetemen elvégezte a filozófiai kurzust és jogi tanulmányokat folytatott, az apja mellé került az expediturára gyakornoknak, majd másfél évvel később 1754 decemberében felvételt nyert a kancellisták közé.⁸³ Felvételében az atyai érdemek minden jel szerint nagyon fontosak voltak és szüksége is volt az atyai érdemekre, mert abban a körülbelül harminc évben, amelyet a kancellárián töltött Dombay Mihály, nem sikerült az irodista kategóriából kitörnie, képességei tehát valószínűleg nem voltak különösebben kimagaslóak. Vizsgálatunk végpontján, 1784-ben, harminc év szolgálat után még mindig csak a harmadik helyen állt a tizenöt kancellista között.⁸⁴

A harmadik generáció tagja volt Dombay Ferenc (1758–1810), aki a frissen alapított Keleti Akadémián tanult (1781), majd 1783-tól a keleti tolmácsok szokásos útját követve *Sprachknabe*-ként állami szolgálatba lépett. Úgy tűnik, hogy észak-afrikai arab specialistának szánták, mert azonnal Tangerbe küldték, ahol azután hat éven át szolgált.⁸⁵ Nevéhez fűződik az első marokkói arab nyelvtan megírása (1800) és egy marokkói történetet is közzétett (1801). Később Madridba helyezték, ahol négy évig szolgált, majd tolmácsként a határőrvidékre került. Végül 1802-ban Bécsben az államkancelláriára kapott kinevezést, ahol előbb udvari titkárként dolgozott, majd tanácsosi kinevezést nyert (1809).⁸⁶ Fia, ifjabb Dombay Ferenc apjához hasonló foglalkozást választott, 1803-ban a Keleti Akadémia növendéke lett, később (1813) az Ivo Andrič *Vezírek és konzulok* című regényében megörökített travniki konzulátuson szolgált, majd Brodbá került (1818), végül a dalmáciai guberniumban talált kancellista alkalmazást.⁸⁷ A jó karrieresélyeket kínáló Keleti Akadémia más kancelláriai alkalmazott figyelmét is felkeltette. Gaszner József kancelláriai titkár fia, János felvétele érdekében 1785-ben folyamodványt adott be, de kívánsága nem teljesült, jöllehet az ifjú a bécsi Löwenburg-konviktus növendéke volt.⁸⁸

Nem a Dombayak voltak az egyetlen család, amely boldogulását a kancellárián találta meg. Hasonló pályát futottak be a Németországból Bécsbe keveredő Jaszvitzok (Jászvitzok). Jaszvitz Ferenc († 1763) pályáját járulnökként kezdte (1718), nemsokára kancellista (1723), majd viceregisztrátor (1737), pá-

⁸³ MNL OL A 1 Originales referadae 1754: 349. Ezt az adatot Vissy Zsuzsának köszönöm.

⁸⁴ ÖStA HHStA Bl 794 fol. 18v, 28v, 32v, 43r, 52v, 55v. Dombay Mihály 1787 folyamán hunyt el, ebben az évben kerül sor utódlására. MNL OL A 39 Acta Generalia 1787: 11682.

⁸⁵ Kimutatás az Orientalische Akademie végzett növendékeiről (1783). ÖStA HHStA Staatskanzlei Interiora, Orientalische Akademie, Kt. 56. Konv. 1787–1796. fol. 28r, 29v–30r.

⁸⁶ Tanulmányaira: A Cs. és Kir. Konzuli Akadémia 1754-től 1904-ig. Emlékirat. Bécs 1904. 86. Életére: ÖStA HHStA Staatskanzlei, Interiora, Personalia Kt. 2. Dombay. – Továbbá: Szinyei J.: Magyar írók élete és munkái i. m. II. 992. – Művei: Grammatica linguae Mauro-Arabicae. Viennae 1800; Geschichte der Scherifen oder der Könige von Marokko. Viennae 1801.

⁸⁷ Tanulmányaira: A Cs. és Kir. Konzuli Akadémia i. m. 86. Életére: ÖStA HHStA Staatskanzlei, Interiora, Personalia Kt. 2. Dombay.

⁸⁸ Kimutatás az 1785-ben a Keleti Akadémiára való felvételért folyamodókról. ÖStA HHStA Staatskanzlei Interiora, Orientalische Akademie, Kt. 56. Konv. „alt 67c” fol. 31r. Gaszner János Nepomuk kénytelen volt hagyományos karrierminta felé fordulni, az Erdélyi Kancellárián talált alkalmazást, 1809-ben regisztrátorként működött ott. ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei-akten, Kt. 17. 1809: 492.

⁸⁹ ÖStA HHStA Bl 794 fol. 17v, 23rv, 29v, 37v, 52r, 57r.; *Fallenbüchl Z.*: Mária Terézia magyar hivatalnokai i.m. 49.

lyája csúcán regisztrátor és pecsétőr (1737).⁸⁹ Lajos fia apja mellett kezdte pályáját (1753), később kancellista kinevezést kapott (1754), majd atyjához hasonlóan szintén regisztrátor, illetve a regisztratúra igazgatója volt.⁹⁰ A harmadik Jaszvitz, Jaszvitz József († 1836) 1777-ben az illír deputációtól kerül át a kancelláriára fogalmazónak, 1784-ben már titkár, e minőségben több évtizeden át volt tevékeny.⁹¹ A család nem volt nemes, a kiváltságlevelet indigenátussal egyetemben csak Jaszvitz Ferenc szerezte meg 1736-ban.⁹² A Jaszvitz család példája arra hívja fel a figyelmet, hogy az alacsonyabb rangú hivatalnokok egy része nem tartozott a kiváltságos réteg tagjai közé. Számukra a hivatalnoki pálya egyúttal a társadalmi felemelkedés csatornájául is szolgált.⁹³

Egy-egy karrier elindításában, illetve továbbvitelében nagy szerephez jutottak a családi kapcsolatok. A nagy pályát befutó Brunszvik Antalnak a felesége például Adelffy-lány volt, Adelffy János lánya, aki előbb a helytartótanács titkára (1723–1730), majd tanácsosa (1730–1733), végül kancelláriai tanácsos (1733–1750) volt.⁹⁴ A szintén magasra kapaszkodó, egészen az országbíróságig jutó ifj. Végh Péter († 1802) felesége Felsőbüki Nagy István udvari kamarai tanácsos lánya, Éva.⁹⁵ A család egy másik tagja, felsőbüki Nagy József kancelláriai tisztviselő, tanácsos (1780–1795), később személynök (1795–1801). Az említett udvari kamarai tanácsos felsőbüki Nagy István feleségének, Filszky Gabriellának a családjában is volt kancelláriai alkalmazott, Filszky Károly, aki 1772-ben kancellistaként kezdte pályáját, és még 1784-ben is kancellistaként dolgozott.

A családi kapcsolatok azt jelzik, hogy a kancellária hivatalnokai ugyan egy sajátos csoporttá nőttek ki magukat, akik szemlátomást jól érezték magukat Bécsben, és más Bécsben dolgozó magyarokkal rokonsági kapcsolatokat építettek ki, de mégis sok szállal kötődtek Magyarországhoz, utánpótlásukat döntő mértékben onnan nyerték, és a karrierlehetőségek többsége is Magyarország felé mutatott. Csupán nagyon kevés olyan tisztviselő volt, aki központi kormánysszervek felé lépett tovább. Erre is inkább a 19. század első feléből van példa, amikor az Államtanács magyar ügyekkel folyó részlegében több magyart alkalmaztak. Nem csupán a tanácsosok között (Atzél István, Bedekovich Ferenc, Majláth György, Nándory József, Somssich Pongrác), de az alsóbb rangú hiva-

⁸⁹ Uo. fol. 48r, 50r, 94r. Jaszvitz Lajost a sematizmusok utoljára 1809-ben említik. Schematismus Inclyti Regni Hungariae. Budae 1809. 104.

⁹⁰ Uo. Fol. 82v., 93v., 97v. Jaszvitz József halála után néhány évvel két lánya, a 68 éves Borbála és a 62 éves Teréz 1840-ben segély után folyamodtak az uralkodóhoz: Uo. Kabinettsarchiv ,Staatsrat 1840: 2003. Minden bizonnyal a család tagja volt Jaszvitz Antal világi pap, aki 1765-ben udvari káplánság után folyamodott; Uo. Hofarchive, Hofparteienprotokolle Bd. 30. (1765) fol. 446r.), majd 1768-ban szepesi kanonoki kinevezést kapott: MNL OL A 57 48. köt. pag. 90.

⁹² MNL OL A 57 Libri regii 37. köt. pag. 480–583.

⁹³ Más hivatalnokok nemesítése: pl. Krutten Mátyás 1755: MNL OL A 57 43. k. 560–562.; Gaszner József 1760: uo. 43. köt. pag. 560–562.

⁹⁴ *Ember Gy.*: A magyar helytartótanács ügyintézése i. m. 202, 204. Adelffy Mária Anna végrendelete: ÖStA HHStA Hofarchive OMaA Kt. 640. 1771/10 Brunszvik Maria Anna geb. Adelffy 1770.

⁹⁵ Felsőbüki Nagy István végrendelete (1766): ÖStA HHStA Hofarchive OMaA Kt. 639. 1766/7 Nagy von Felsőbük.

talnokok között is több magyarországi illetőségű személy található (Czillich Károly, Fejes Antal), akik nem ritkán a magyar kancelláriáról kerültek az Államtanács alkalmazásába, mint pl. Névery Sándor, aki előzőleg a magyar kancellária fogalmazója volt (1840).⁹⁶

A magyar kancellária 16–18. századi hivatalnokainak vizsgálata apró adalékot nyújt a magyarországi hivatalnoknemesség történetéhez. Már a 16–17. századbeli alkalmazottak vizsgálata is azt mutatja, hogy ha szűk bázison, de mégis létezett egy réteg, amely tollal kereste a kenyerét. A hivatalnokság ugyanakkor a megélhetően túl a társadalmi felemelkedésnek is eszköze volt. A kancellária kis létszáma és középkorai alkalmazotti viszonyai miatt a hivatalon belül kevés lehetőség nyílt az előmenetelre, ezért az alsóbb rangú tisztviselők többségének figyelme Magyarország, elsősorban a korajúrkori magyar hivatalszervezet kulcsintézménye, a Magyar Kamara és alárendelt szervei felé fordult. 1690 után megváltozott a kancellária helyzete, létszámát megnövelték, rendezték a tisztviselők anyagi és jogi helyzetét. Az intézmény hivatalnoki utánpótlása a század folyamán jó részben intézményen belül képződött, a fő-tisztviselők másik csoportja magyarországi hivatalokból, a helytartótanácsból, a Magyar Kamarából és igazságszolgáltatási szervezet különböző hivatalaiból érkezett. Az intézményen kívüli karrierok többsége továbbra is Magyarországon folytatódott, csupán kevesen léptek át a központi kormányzati szolgálatába, amelyek közül elsősorban az Udvari Kamara és az Államtanács igényelt magyarországi viszonyokat ismerő tisztviselőket. Az újjászervezett, létszámában megemelt Magyar Udvari Kancellária a magyarországi hivatalszervezet első intézményének számított, amely a társadalmi felemelkedés egyik csatornájaként is működött. A hivatali karrierok és felemelkedési lehetőségek feltáráshoz még további kutatások szükségesek, amelyek azonban igénylik a bécsi központi hivatalok és a magyarországi központi kormányzati szervezetek történetének egyidejű figyelembevételét is.

THE HUNGARIAN COURT CHANCELLERY AND ITS OFFICIALS IN THE 16TH TO 18TH CENTURIES: BUREAUCRATIC CAREER POSSIBILITIES IN EARLY MODERN HUNGARY

by *István Fazekas*
(Summary)

While the Hungarian Court Chancellery was one of the most important Hungarian central institutions, its history still awaits detailed research. This lacuna is not filled by the present study either, for, after a short general survey, it focusses only on one question of detail, namely the career possibilities of the officials who worked at the chancellery from the 16th to 18th centuries.

Although Ferdinand I had organised his Hungarian chancellery as early as the end of 1527, the framework of its activities was only consolidated in the middle of the 16th century thanks to the activities there of Miklós Oláh (1545-1563). The office was led by the chancellor, but the daily official work was supervised by the secretary. The third permanent official was the registrar, who also preserved the privy seal. The notaries (two to seven in number) were the private employees of the chief official. After the expulsion of the Ottomans, the chancellery was reorganised in 1690. It

⁹⁶ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Staatsrat 1840: 3069.

became a corporate authority, that is, decisions were taken at official sessions held with the participation of the chancellor, the deputy chancellor and the councillors.

In the late medieval period the majority of the officials were clerics, who, however, disappeared from the office shortly after 1550. Only the dignities of chancellor and deputy chancellor remained the privilege of clerics right until 1732, mainly for reasons of remuneration. Consequently, lay officials tried to make a living outside the office, before all in the framework of the administration of justice in Hungary. Most of the notaries, regarded as private employees, soon left the chancellery and looked for a safer source of revenue, mainly at the Hungarian Chamber and in the administration of the thirtieth. After 1690, however, the position of the chancellery changed, its numbers were increased, and the financial and legal status of its officials newly ordered. The ranks of the office were regularly filled during the 18th century with recruits from within, while another group of chief officials arrived from Hungarian offices. Most of the careers started in the chancellery continued in Hungary, with only a tiny number of officials joining the service of other central government institutions. The reorganised Hungarian Chancellery was regarded with its increased personnel as the chief institution of the Hungarian official administration, and as such functioned as one of the channels of social mobility.